

DRUŽBENO POSPEŠEVANJE IN VLOGA NOVINARSTVA V ALGORITEMSKI PRIHODNOSTI

Jernej Amon Prodnik

Pospeševanje je konstitutivni del moderne družbe, ki ga družboslovci opažajo že od devetnajstega stoletja. V prispevku se pri holistični opredelitvi pospeševanja opiram na teoretski model Hartmuta Rose, ki razlikuje med analitično ločenimi, a vzajemno povezanimi dimenzijami pospeševanja. Med njimi je tehnološko pospeševanje, pri katerem sta na področju komuniciranja k njemu najočitneje prispevala telegraf in digitalizacija. Med najaktualnejše tehnologije s potencialom za velik družbeni vpliv lahko štejemo tudi algoritme. Njihove značilnosti v digitalnem kapitalizmu so (1) netransparentnost, (2) avtomatizacija, (3) podatkovljenje in (4) instrumentalna racionalizacija. Posledice teh značilnosti so večplastne, med njimi pa je tudi nadaljnja krepitev pospeševanja zaradi avtomatizacije. V nadaljevanju je obravnavan odnos med novinarstvom in časom, ki je neločljivo povezan z novinarskim delom. Potreba po takojšnjosti, naglici in aktualnosti ni le del novinarske prakse, temveč spada med temeljne ideološke kamne novinarske profesije. To ima posledice za normativno poslanstvo novinarstva, na katero bodo vplivali tudi algoritmi. Podana sta dva spekulativna scenarija: pesimistični, z dodatnim pospeševanjem novinarskega dela in množičnim odpuščanjem, kjer bi bili algoritmi zamenjava za novinarje, ter optimistični, kjer bi algoritmi lahko prevzeli najbolj rutinizirane oblike dela in dopolnjevali delo novinarjev, kar bi zaradi upočasnjevanja prispevalo k zviševanju kakovosti novinarstva.

KLJUČNE BESEDE pospeševanje, moderna družba, novinarstvo, kapitalizem, algoritemsko pospeševanje, tehnološke spremembe

Social Acceleration and the Role of Journalism in an Algorithmic Future

Acceleration is a constitutive part of modern society, which has been observed by social scientists already in the 19th century. The article is based on a holistic definition of acceleration that uses Hartmut Rosa's theoretic model in which he separates between analytically distinct, but mutually dependent dimensions of acceleration. Amongst them is technological acceleration, where in communications telegraph and digitalization have had the most notable impact. Lately algorithms are seen as technologies with potential for a vast social impact. Their basic features in digital capitalism include: (1) opacity, (2) datafication, (3) automation, and (4) instrumental rationalization. Consequences of these characteristics are multifaceted, amongst them further push for acceleration because of automation. I then assess the relationship between journalism and time, which is inseparable from journalistic work. The need for immediacy, instantaneousness and promptness is not only a part of journalistic practice, but also ideological foundation of journalistic profession. This has consequences for its normative presuppositions, which will also be influenced by algorithms. I propose two speculative scenarios: pessimistic one, with further acceleration of journalistic work and mass layoffs, where algorithms are a replacement for journalists, and an optimistic one, where algorithms take over routine tasks and supplement their work, leading to a rise in quality.

KEYWORDS acceleration, modern society, journalism, capitalism, algorithmic acceleration, technological changes

Uvod

*»Čas je vse, človek ni nič več, je kvečjemu še ogrodje časa.
Nič več ne gre za kakovost. Vse odloča le še količina: uro za uro, dan za dnem.«*
Karl Marx (1971/1847, 423)

V danes že ponarodeli slovenski popevki je Neca Falk konec sedemdesetih let dvajsetega stoletja prepevala o komaj zamisljivi spremembi tempa življenja, ki ga je doživljala ob odhodu iz vasi v urbano okolje. V pesmi, katere avtor je Andrej Šifrer, v mestu »vsi ljudje hitijo, v panje, kjer živijo«. Hiter tempo vpliva tako na njihove medosebne odnose in način bivanja kot tudi na doživljanje prostora in oblike čutnega zaznavanja. V mestu, v primerjavi z vasjo, na primer sploh ne vedo, kaj je tišina.

Morda si danes še težje od mitologizacije ruralnega življenja, ki je osrednja tematika pesmi, predstavljamo, kako je mogoče, da je bil sentiment o hitrem tempu življenja prisoten v socialistični Jugoslaviji pred štiridesetimi leti. Na nekdanjo državo nas nedvomno vežejo številne asociacije in spomini, a najbrž le redkokomu pride na misel izjemna hitrost življenja in družbenih sprememb. Laična in znanstvena literatura jih najpogosteje povezuje z digitalnimi tehnologijami in njihovo vseprisotnostjo (Wajcman 2015), v tem pogledu pa se Jugoslavija zdi svetlobna leta daleč. A podobna opažanja o hitrosti sprememb lahko zasledimo v poglobljenih analizah sociologov že na začetku dvajsetega stoletja. Za Simmla (2002/1905) sta bila ritem in hitrost življenja v urbanem okolju povsem drugačna kot v ruralnem. Prežemali so ga kvalitativno drugačni stimulansi, ki jih je bilo kvantitativno neprimerno več. To je vplivalo na mentalno in psihološko strukturo posameznikov, saj so se v tem kontekstu individualizirali in atomizirali, torej šli skozi celovito preobrazbo. Podobno je ugotavljal Dewey (1999/1927, 108), za katerega je bila »manija gibanja in hitrosti simptom nemirne nestabilnosti družbenega življenja«. Pri tem je delovala tako, da je še krepila »vzroke, iz katerih je nastala«. Medtem ko je ruralno življenje statično in so spremembe postopne, v urbanem okolju nič ne miruje. Prav za mesto je tako postalo značilno, da »hitrost postane splošno stanje modernega življenja: antiteza počasnega tempa življenja na podeželju« (Wajcman 2015, 6).

Avtorji na prehodu iz devetnajstega v dvajseto stoletje so pisali o metropolah svojega časa, ki bi jih le stežka primerjali z mesti v Jugoslaviji, čeprav so se tudi v njih na skrčenem prostoru kopičili institucije, akterji in dogajanje. A kljub temu je mogoče najti vzporednice z današnjo ahistorično percepcijo informacijskega preobilja, ki ga prav tako povezujemo predvsem le z digitalizacijo, daljših zgodovinskih povezav pa ne vidimo. To informacijsko saturacijo dojemamo kot poprej povsem nepoznano noviteto, a občutek, da se količina informacij neobvladljivo povečuje, je v resnici močno prisoten že od petnajstega stoletja dalje. Tudi takrat je domnevna poplava informacij prispevala k prepričanju intelektualcev, da so zaradi vedno hitrejšega življenja v naraščajoči časovni stiski in jim ne uspe slediti vsemu, kar je objavljeno (Blair 2010).

Družbeno pospeševanje, ki ga na povsem subjektivni ravni pogosto občutimo kot tesnoba, kadar ne zmoremo slediti vsemu dogajanju, je tematski okvir tega prispevka. Neizogibno vstopa v vse družbene odnose in jih na različne načine preoblikuje. Osredinil se bom predvsem na odnos med pospeševanjem in novinarstvom. Čeprav so različni vidiki časovnosti pomembni v vseh vrstah dela, so z novinarstvom povezani neločljivo. Potreba po takojšnjosti, naglici, aktualnosti in hitrosti namreč ni le del novinarske prakse, temveč spada tudi med temeljne ideološke kamne novinarske profesije (Bourdieu 2001, 65–66; Gans 2003,

3. pogl.; Deuze 2005; Örnebring 2010, 65; Phillips 2012). Morda je prav samoumevnost, da je novinarstvo tako neizogibno povezano s časom in hitrostjo, eden izmed razlogov, zakaj so ta vprašanja v znanstvenem raziskovanju novinarstva obravnavana relativno redko (Rantanen 2009).

Namen prispevka je razložiti odnos med novinarstvom in hitrostjo. Z namenom splošnejše kontekstualizacije bom v prispevku najprej razložil značilnosti družbenega pospeševanja in časovnosti v moderni družbi ter se posebej osredinil na pomen, ki ga imajo pri tem tehnološke spremembe. Med njimi imajo vedno pomembnejšo vlogo algoritmi, ki prinašajo kvalitativne spremembe v posamezne družbene procese in njihovo pospeševanje. Razložil bom osnovne značilnosti algoritmov in zakaj je med posledicami njihovega delovanja ter širitve tudi pospeševanje. V nadaljevanju bom predstavil vlogo vprašanj časovnosti v novinarstvu in kako bi na pospeševanje in upočasnjevanje v tej sferi lahko vplivali algoritmi. Zadnji del je spekulativen, saj predstavlja optimistični in pesimistični scenarij za novinarstvo v prihodnosti.

Čas in hitrost v moderni družbi

»Posameznikov odnos do časa je osrednji način, na katerega se doživlja moč.«

Melissa Gregg (2018, 13)

Živimo v obdobju neprestanih vizualnih in informacijskih impulzov, ki ga povezujemo predvsem z digitalizacijo in vseprisotnostjo tehnoloških naprav (Wajcman 2015). Toliko presenetljivejše se nam zato lahko zdi dejstvo, da so prve kritike informacijskega preobila stare več stoletij in se krepijo vsaj od petnajstega stoletja dalje s komercializacijo tiska. V sedemnajstem stoletju je Descartes nadobudnim mislecem na primer svetoval, naj zaradi naraščajočega števila knjig raje ignorirajo pretekle avtoritete in začnejo iz nič. Branje že napisanega bi jim namreč lahko vzelo vse življenje. Leibniz se je v drugi polovici stoletja pritoževal nad »to grozljivo količino knjig, ki samo še nadalje raste« (v Blair 2010, 58), stoletje pozneje pa je Kant zaradi neobvladljive količine informacij doživljal obdobja miselne izčrpanosti. Celo med razsvetljskimi filozofi so se pojavljale fantazije o uničevanju domnevno neuporabnih knjig, ki naj bi jih bilo preprosto preveč (Blair 2010, 4–5).

Količina informacij, ki bi jim posameznik *moral* slediti, je tesno povezana s hitrostjo in časom: čim večja je njihova količina in čim hitreje prihajajo, tem manj je časa za posamezno informacijo, tem hitreje jih je treba predelovati in hitrejša se zdi življenje, katerega tempo je vedno težje dohajati. V mnogih pogledih se danes torej srečujemo z vprašanji, ki so se ciklično pojavljala že v preteklih zgodovinskih obdobjih, saj so se prve obsodbe informacijskega preobila prvič pojavile v antiki (prav tam, 14–15). Vendar to ne pomeni, da med različnimi obdobji ne obstajajo občutne kvalitativne razlike. Družboslovne študije, ki so pri razlagi obstoječih družb omenjale elemente družbenega pospeševanja, sovpadajo s tehnološkimi revolucijami v devetnajstem stoletju, ki so jih spremljale politične, kulturne in družbene spremembe ter ekspanzija kapitalizma (Rosa 2013, 46–58; Wajcman 2015, 2. pogl.). Pospeševanje tako postane temeljni in sestavni del družbenega sistema v *moder*ni družbi. Slediti začne sistematičnemu vzorcu in ni omejeno le na subjektivne občutke posameznikov, ki živijo v tej družbi. Šele takrat je vloga pospeševanja za družbo konstitutivna; je rezultat njenega notranjega delovanja, in ne le posledica zunanjih impulzov ali naključij (Rosa 2009; 2010; 2013; 2014).

Ena izmed takih notranjih gonilnih sil, ki so prispevale k družbenemu pospeševanju, je delovanje kapitalističnega trga. Delitev dela, ki jo je Smith (2010/1776, 1. pogl.) ponazoril ob slavnem primeru iglarstva in se prvič pojavi že v D'Alembertovi in Diderotovi *Enciklopediji*, je požela njegovo odkrito navdušenje prav zaradi pospeševanja proizvodnje. Izjemno porast storilnosti – kot osrednjo posledico delitve dela – je pripisoval izboljšani spretnosti delavcev, iznajdbam v proizvodnem procesu in prihranku časa, kjer je korist »veliko večja, kakor smo si jo na prvi pogled zmožni zamisliti« (prav tam, 15). To je bilo z razlogom izhodišče njegove analize v *Bogastvu narodov*, saj je obljuba boljšega življenja nudila podlago za legitimacijo kapitalizma. Iz delitve dela naj bi namreč izhajala splošna blaginja, »ki se razteza k najnižjim plastem ljudstva« (prav tam, 17), vzajemno pa je bila povezana tudi z vzpostavljanjem in širitvijo trgov. Nastale presežke učinkovitejše proizvodnje so posamezniki namreč prisiljeni izmenjati, saj jih ne morejo potrošiti sami (prav tam, 2. pogl.).

Te ekonomske težnje, ki v moderni družbi notranje prispevajo k pospeševanju, so se z industrializacijo okrepile v devetnajstem stoletju. Thompson (2010, 6. pogl.) je v referenčni študiji prikazal temeljno vlogo merjenja časa v proizvodnem procesu, ki je z discipliniranjem radikalno preoblikoval delovne navade in človeško naravo delavcev (prav tam, 478; prim. Frey 2019, 45– 47). Lastniki proizvodnih sredstev, ki so tekmovali na trgih, so se zavedali, da »z izkoriščanjem dela prihranjen čas postane enak ustvarjanju dobička« (Wajcman 2015, 6). Na tej podlagi je Marx (2012/1867, 200) v prvem zvezku *Kapitala* lahko zapisal, da so »atomi časa elementi dobička«, pri čemer se je opiral na poročila inšpektorjev v tovarnah. Ugotavljali so časovne manipulacije lastnikov tovarn in kreativne načine dodatne kraje časa delavcem, ki jih je pozneje še natančneje popisal Thompson. Druga očitna načina za povečevanje produktivnosti poleg podaljševanja delovnega dne sta bila pospeševanje samega dela, torej intenzivnejše izkoriščanje delavcev, in implementacija tehničnih inovacij (Marx 2012/1867). V vseh primerih sta nadzor nad časom in večanje hitrosti postajala osrednja mehanizma za ekonomsko učinkovitost v kapitalizmu.

Slika 1: Charlie Chaplin je v *Modernih časih* (1936) brutalno ironiziral kombinacijo taylorizma in fordizma, v kateri delavec postane privesek stroja, delovni proces pa obvladujejo pospeševanje in neprestani časovni pritiski. Film se simbolično začne s posnetkom ure, ironiziranje pa doseže vrhunec s strojem za hranjenje delavcev, s katerim hoče vseprisotni lastnik prihraniti dodatni čas. Delavski boj s časom se je v tem obdobju pojavljal tudi v drugih filmih, v *Metropolisu* (1927) Fritza Langa na primer povsem neposredno, saj se protagonist fizično spopade z uro. (Vir: Wikipedia Commons, fotografija ni avtorsko zaščitena.).

Minuciozno nadzorovanje časa, namenjeno povečevanju produktivnosti in učinkovitosti v delovnem procesu, najpogosteje povezujemo z znanstvenim menedžmentom Frederica W. Taylorja z začetka dvajsetega stoletja, ki je vplival tudi na razvoj fordistične tovarne (Wajcman 2015, 89). Vendar je bila prisotnost teh principov splošnejša težnja moderne družbe. Širili so se v zasebno sfero, na primer v delo gospodinj, kjer so vprašanja ustreznega upravljanja s časom naslavljali številni gospodinjiski priročniki že v devetnajstem stoletju (Gregg 2018, 1. pogl.). Taylor je torej te principe le pripeljal do skrajnosti in jim nadel avro (pozitivistične) znanstvenosti. Ti primeri ekonomistične racionalizacije nazorno kažejo, da v kapitalizmu *časovna suverenost* (gl. Rosa 2013; Wajcman 2015), torej kdo in kako nadzoruje čigavo razpolaganje s časom, ni postala le osrednja politična in ekonomska, temveč kar družbena dilema.

Pospoševanje kot praksa in ideologija nestabilnega kapitalizma

»Naša doba je obsedena s hitrostjo. /.../ Hitrost je seksi.«

Judy Wajcman (2015, 13)

Na prelomu iz devetnajstega v dvajseto stoletje je družbeni napredek dokončno postal hegemonška družbena praksa in ideologija, ki je bila nerazdružljivo povezana s hitrostjo (prim. Rosa 2009, 98, 103). Po eni strani se je ta povezava utemeljevala na povsem praktični ravni s prej omenjenimi ekonomskimi razlogi: hitrost v proizvodnji, transportu in komunikaciji prinaša postopen in vztrajen napredek v blaginji, dostopu do izdelkov, prihranku na času in odstranjevanju ovir, ki omejujejo človekove želje in srečo (Wajcman 2015, 44). Hitrost je bila v tem pogledu »predstavljena kot osrednji pogoj za ekonomsko rast in blaginjo« (prav tam). Proti koncu devetnajstega stoletja je ta tehnološki napredek postajal otipljiv za vedno večji del populacije. V industrijsko najrazvitejših državah so ljudje poleg uporabe vlaka, elektronskih naprav ter pozneje metroja in avta lahko tehnološka čudesa industrijske revolucije že od sredine stoletja spremljali na svetovnih sejmih in razstavah (Evans 2016, 292–293, 353). Prvo, postavljeno leta 1851 v londonskem Hyde Parku, je zaradi cenovno dosegljivih vstopnic dnevno obiskalo kar 40.000 ljudi iz vseh družbenih razredov, skupno šest milijonov (prav tam).

Utemeljevanje pospeševanja kot pogoja napredka je s tem postalo tudi ideološko in se širilo na druga področja življenja. Futuristično gibanje z začetka dvajsetega stoletja je na primer slavilo lepoto hitrosti in tehnoloških sprememb. Le Corbusier je izpostavljal, da je »mesto, narejeno za hitrost, ustvarjeno za uspeh« (v Wajcman 2015, 48). Hitrost je prinašala dinamičnost, razvoj in možnost sprememb, ki so omogočale izboljševanje obstoječega stanja, s čimer so spremembe postale dobre same po sebi (prav tam, 43–50). S kulturnega vidika je hitrost s tem začela označevati »hrepenenje, obilje, superiornost, učinkovitost, libidinalno energijo, učinkovitost in inteligenco. Medtem pa je *počasnost* pomenila frustracije, pomanjkanje, manjvrednost, prikrajšanost, impotenco in šibkost« (Rauch 2018, 17). Tudi kadar številni dosežki industrijske dobe za navadne ljudi niso bili na dosegu roke, so ideološko lahko pomenili horizont, ki ga bo mogoče doseči vsaj v prihodnosti; podobno kot v protestantski etiki bo nagrada prišla z odlogom.

Vedno intenzivnejše spremembe in revolucioniranje družbenih odnosov, ki postanejo sestavni del moderne družbe, sta Marx in Engels (2009/1848, 98) ponazarjala s slovito metaforo utekočinjenja: »Vsa čvrsta zarjavela razmerja s spremstvom čistiljivih predstav

in nazorov vred se razvežejo, vsa na novo stvorjena zastarevajo, preden morejo zakosteti. Vse trdno in stalno se razblinja.« Za Baumana (2002) je bilo taljenje trdnih teles stalna značilnost moderne, podobno kot slepo zaupanje v tehnologijo in znanost ter za moderno značilna ozka racionalnost. Vendar ni šlo preprosto za naključje, za Marxa in Engelsa so bile spremembe edini način za obstoj kapitalizma, ki je z lastnimi preobrazbami spreminjal tudi odnose v družbi (prim. Rosa 2013, 46–49). Neprestana dinamičnost, ki vodi v družbene nestabilnosti, je namreč neizogibni del obstoja kapitalizma, ki se je prisiljen širiti in se brez tega znajde v krizi (Streeck 2012). »Vsak kapitalizem, vreden svojega imena (ali svojega denarja), /se zato/ neizogibno spreminja, in to zmeraj počne od znotraj« (prav tam, 5). Utekočinjenje je bilo posledica eksplozivne kombinacije: širitve in pospeševanja.

Razlage vzrokov za inherentno nestabilnost in vedno hitrejši tempo življenja v moderni družbi so torej prisotne vse od druge polovice devetnajstega stoletja naprej. Poleg kapitalizma vključujejo vlogo tehnologij, vzpostavljanje metropol in institucionalne spremembe (glejte Rosa 2013, 46–58).

Cikel pospeševanja in tehnološke spremembe

»Več časa kot prihranimo, manj ga imamo na voljo.«

Ljudska modrost (v Rosa 2013, 16)

Nesistematična in fragmentirana opažanja je Rosa (2009; 2010; 2013; 2014) poizkušal preseči s sociološko teorijo moderne družbe, v kateri je družbeno pospeševanje njena osnovna in odločilna značilnost. Reprodukcijska in stabilnost družbe, torej ohranjanje statusa quo, sta v tej teoriji paradoksalno odvisni prav od dinamičnosti procesov. Rosa (prav tam) razlikuje med tremi dimenzijami pospeševanja:

(1) *Tehnološko pospeševanje* se nanaša na »načrtno pospeševanje ciljno usmerjenih procesov v transportu, komunikaciji in proizvodnji« (Rosa 2014, 45). Zaradi teh tehnoloških sprememb številni vsakodnevni procesi in dejanja ne vzamejo toliko časa kot v preteklosti. Ta dimenzija je najočitnejša in najlažje merljiva, prav tako so neizpodbitne njene obsežne posledice za delovanje družbe ter za reorganizacijo prostora in časa. To povezavo kažejo tudi empirične študije, saj se je v predmodernih družbah širitev tehnologij, ki bi bile namenjene ekonomski rasti – predvsem pa nadomeščanju človeškega dela s stroji –, aktivno omejevalo (Frey 2019, 1. del).

(2) *Pospeševanje družbenih sprememb* zaobjema nestabilnost in hitro transformacijo vzorcev delovanja, stališč, institucij in družbenih struktur. »Osnovna ideja je,« izpostavlja Rosa (2010, 18), »da se spreminja sama stopnja hitrosti sprememb.« Primeri so nizka dolgoživost političnih strank, kulturnih vrednot ali modnih usmeritev, a še očitnejše je pospeševanje v družinskem življenju, kjer prihaja pogosteje do ločitev in menjav partnerjev, v oblikah dela, kjer ljudje bistveno pogosteje menjajo zaposlitve, ali v (ne)ožurnosti posameznikovega ekspertnega in praktičnega znanja. Medtem ko so se v preteklosti spremembe zgodile v obdobju ene ali celo več generacij, jih danes posamezniki pogosto doživijo večkrat v lastnem življenju.

Zadnja dimenzija je (3) *pospeševanje tempa življenja*, ki ga družbeni akterji subjektivno občutijo kot neprestano pomanjkanje časa in se nemalokrat pojavlja v razpravah o prej omenjenem informacijskem preobilju. Povezuje se tudi z vedno bolj prisotno večopravilnostjo, s psihološkim stresom, z izgorevanjem in neprestanim občutkom, da smo pod časovnim

priskom. Po Rosi (2014, 48) gre za »posledico želje ali občutene nuje, da bi opravili več v manj časa«, ker nas bo sicer življenje prehitelo.

Dimenzije pospeševanja je treba analitično in empirično ločevati, čeprav so vzajemno povezane. A prav njihova povezanost nas pripelje v očitno protislovje: glede na zapisano bi tehnološko pospeševanje moralo voditi v več prostega časa, in ne manj, saj tehnološke inovacije omogočajo hitrejšo opravljanje posameznih dejanj. Tempo življenja bi se posledično moral upočasnjevati. Vendar so se sočasno s pospešitvijo komunikacije občutno povečale tudi zahteve po odzivnosti in količini izmenjanih informacij, zaradi česar se je kvantitativno povečala količina komuniciranja. Podobno velja za transport in proizvodnjo. Čeprav se je trajanje transporta med dvema lokacijama ali čas za proizvodnjo izdelkov zmanjšal, potujemo in trošimo neprimerno več kot v preteklosti.

Razlog za ta protislovja je po Rosi mogoče prepoznati v gonilnih silah družbenega pospeševanja, ki so zunanji motorji za omenjene tri dimenzije. Motor *tehnološkega pospeševanja* je na primer *konkurenčnost*, ki je povezana predvsem z delovanjem kapitalističnih trgov in nujo po rasti. Ta ne vpliva le na prej predstavljeno pospeševanje proizvodnje, temveč tudi na načine distribucije in (načrtno proizvodnje) potrošnje (prim. Streeck 2012, 9–13), širi pa se tudi onkraj ozko zamejene ekonomske sfere. V moderni družbi je tekmovanje na primer prisotno v politiki, športu, znanosti, umetnosti in celo religiji. V številnih primerih je prihranek časa ključnega pomena, saj vodi v prednost na račun konkurentov, ki jo je mogoče doseči s tehnološkimi inovacijami in z uporabo hitrejših tehnologij. A na koncu so temu tehnološkemu plesu neizogibno podrejeni vsi akterji, in kar je sprva zaradi hitrejših tehnologij prihranek časa za enega posameznika ali podjetje, postane nuja za vse, samo da ne zaostanejo preveč za drugimi. Tehnološko pospeševanje s tem soustvarja nestabilnosti in *pospeševanje družbenih sprememb*, na primer pretrese na trgih, spreminjajoče se delovne razmere in spremembe institucij, posledice pa so tudi v *pospeševanju tempa življenja*, saj se s spremenjenimi vzorci življenja temu poizkušamo prilagajati na individualni ravni. S tehnološkimi transformacijami je tako prišlo do celokupnih transformacij družbenih praks in struktur ter s tem povezanih oblik življenja (za telegraf prim. Carey 1992).

Vendar *pospeševanje tempa življenja* ni odvisno le od strukturnih pritiskov, kajti »v sekularni moderni družbi je pospeševanje funkcionalni ekvivalent za (religiozno) obljubo večnega življenja« (Rosa 2014, 53). Po prevladujoči kulturni logiki Zahoda je naše življenje vredno le toliko, kot smo izkusili za časa življenja, kar Rosa opredeljuje za *kulturni motor* pospeševanja. Sekularnost in potrošniška ideologija nas preusmerjata k številnim možnostim in razkošju, ki jih je treba izkoristiti tukaj in zdaj, saj nas ne čakajo (več) v posmrtnem življenju. Čas, ki ga nismo porabili *koristno*, je izgubljen. V tem pogledu je pospeševanje logična individualna taktika, ker lahko v manj časa izkusimo več. A gre za neuresničljivo obljubo, saj nikoli ne moremo doživeti in kupiti vsega, kar bi si želeli, poleg tega nam prav tehnike in tehnologije, ki jih posvajamo, odpirajo nove in nove možnosti, kar le še povečuje naše frustracije.

Krog pospeševanja je torej dober primer razhajanja med individualno in kolektivno racionalnostjo: kar se zdi kot rešitev za težavo časovnega pomanjkanja iz mikrodružbene perspektive – tehnološko pospeševanje ciljno usmerjenih procesov – se izkaže za osrednji element njene vzročnosti na makrodružbenem nivoju (Rosa 2013, 156).

Dimenzije pospeševanja so s tem tesno prepletene in se medsebojno poganjajo, s čimer so začele tvoriti zaprt in samozadosten krog družbenega pospeševanja, v katerem zu-

nanji motorji niso več nujni za njihovo obnavljanje (Rosa 2010, 31–33). Čeprav se v moderni družbi ne pospešujejo vsi procesi, saj se nekateri zaradi naravnih omejitev niti ne morejo, je sistemska narava teženj po pospeševanju močnejša od teženj po upočasnjevanju, ki so velikokrat prav njihova nenamerna posledica. Najočitnejši primer so prometni zastoji, ki se dogajajo prav zaradi želje številnih posameznikov, da bi čim hitreje prišli na oddaljeni cilj, ki bi v preteklosti bil le težko dosegljiv (Rosa 2013, 84). Tudi v tem primeru rešitev na individualni ravni sčasoma vodi v nehotene in nenačrtovane težave na ravni družbe.

Tehnološke spremembe so dejavnik družbenega pospeševanja, vendar niso same po sebi vzrok teh procesov. V izolaciji od širših družbenih struktur in odnosov bi lahko celo prispevale k upočasnjevanju nekaterih procesov in praks. Ob tem je pomembno poudariti, da hitrost in časovne zahteve, ki so praviloma vgrajene v tehnologije, niso njihov nujni sestavni del. »V naše tehnologije so vgrajene zaradi še preveč človeških načrtov in zahtev« (Wajcman 2015, 3, prim. 89–91; MacKenzie 2016). Tak primer so tudi algoritmi, ki se v zadnjih letih omenjajo najpogosteje, ko je govor o vplivu novih tehnologij na družbo.

Značilnosti algoritmov in algoritemsko pospeševanje

»Nobenega železnega zakona ni, ki bi predpostavljal, da mora tehnologija koristiti mnogim na račun peščice.«

Carl Benedikt Frey (2019, 5)

Različne opredelitve, kaj sploh je algoritem, se v veliki meri prekrivajo. Po Kitchinu (2017, 14) so algoritmi »nizi določenih korakov, strukturiranih za procesiranje navodil/podatkov, ki proizvedejo izid«. Vsaj v osnovi se ta definicija ne razlikuje od še osnovnejše, po kateri gre pri algoritmih za »sklop pravil, ki se jim sledi na podlagi izračunov« (Bunz 2014, 7). V tem pogledu so algoritmi ozka oblika umetne inteligence z omejeno avtonomijo, čeprav postaja vedno pomembnejša oblika umetne inteligence strojno učenje. To deluje po principu umetnih nevronske mreže, ki oponašajo delovanje človeških možganov, to pa jim omogoča razpoznavanje kompleksnejših vzorcev in na podlagi predhodnega učenja samostojno ustvarjanje novih algoritmov. Namesto deduktivnega delovanja po vnaprej napisanih pravilih strojno učenje torej induktivno ustvarja lastna pravila (Dyer-Witford et al. 2019, 8–15; Frey 2019, 12. pogl.).

Vendar tehnične opredelitve zaradi abstraktnosti ne povedo veliko niti o družbenem pomenu algoritmov niti o njihovem vplivu. Ob tem osnovne opredelitve odpirajo možnost, da bi lahko o algoritemskih postopkih govorili že od antike naprej, čeprav se je njihov vpliv začel izpostavljati predvsem v zadnjem desetletju. Tovrstni primeri so politično komuniciranje in kampanje (Moore 2018), trgi vrednostnih papirjev in finančnih transakcij (Pasquale 2015, 4. pogl.), zdravstvo, transport, nadzor prometa, mestna urbanizacija, izobraževanje in vojaške operacije (Mosco 2018; Bridle 2018), povezovanje tehničnih aparatov, ki tvorijo računalništvo v oblaku, in internet reči (Bunz 2014; Mosco 2018) ter ne nazadnje spletni iskalniki, družbene platforme in digitalni sistemi za priporočila in rangiranje (Gillespie 2014; Kitchin 2017).

Algoritmi so vse pomembnejši na skoraj vseh nivojih, a da bi bolje razumeli njihovo družbeno vlogo, jih je treba obravnavati v specifičnem zgodovinskem kontekstu, v katerem so nastali. Predvsem kritični avtorji ta strukturni okvir označujejo s pojmom digitalni kapitalizem (Fuchs in Mosco 2015), ki je lahko podlaga za razlago osrednjih družbenih značilnosti algoritmov. Strniti jih je mogoče v štiri osrednje kategorije: (1) netransparentnost, (2) podat-

kovljenje, (3) avtomatizacija in (4) instrumentalna racionalizacija.

(1) Dostop do informacij o delovanju algoritmov je v digitalnem kapitalizmu močno omejen, zato Pasquale (2015) poudarja, da gre za nedostopne in restriktivne črne skrinjice (prim. Kitchin 2017, 20). Za njihovo netransparentnost obstaja več razlogov. Po Pasqualu (2015) gre predvsem za strategijo utrjevanja moči in bogastva, ker podjetja na tak način ohranjajo konkurenčno prednost. Zagotoviti jo je mogoče z intelektualnimi lastninskimi pravicami, kot so patenti. Vendar za to značilnost obstajajo tudi strukturni razlogi, na primer digitalni razkorak, saj uporabniki niso dovolj usposobljeni, da bi v celoti razumeli algoritme, tudi če njihovo delovanje ne bi bilo skrito. Prav tako ni nepomembno, da transparentnost omogoča manipulacijo z delovanjem algoritmov, kar lahko povzroči njihovo neuporabnost (npr. Googlovo rangiranje z algoritmom PageRank). Ključno je tudi dejstvo, da v digitalnih sistemih ni mogoče govoriti o enem algoritmu, kajti številni algoritmi vplivajo drug na drugega, lahko se prepletajo in kopičijo v več slojev, poleg tega se nenehno razvijajo. S tem tvorijo algoritemske sisteme (Kitchin 2017, 18–21) oziroma obsežne skupke algoritmov. Posledica je, da je njihova interakcija zapletena in pogosto neurejena. Težave z njihovim razumevanjem in razlago (pogosto nenamernih) posledic imajo zato lahko celo njihovi avtorji, saj so praviloma rezultat dela fluidnih programerskih skupin.

(2) Algoritmi so odvisni od podatkov, na podlagi katerih sprejemajo odločitve po vnaprej določenih pravilih (Diakopoulos 2019, 117–121). »So nesmiselne naprave, dokler niso povezani z zbirkami podatkov, na katerih delujejo« (Gillespie 2014, 169), njihova učinkovitost pa je »močno povezana s podatkovnimi nizi, ki jih preračunavajo« (Bunz 2014, 7). Dostop do podatkov postaja še pomembnejši s strojnim učenjem, saj se prav na podlagi njih učijo algoritmi (Frey 2019, 12. pogl.). Vedno splošnejša sta posledično težnja po pretvorbi različnih vrst znanja v podatke, čemur bi lahko rekli podatkovljenje, ter s tem povezano zbiranje velikih količin podatkov (t. i. masovni podatki). »V dobi, ko so masovni podatki ključnega pomena za maksimiranje dobičkov, ima vsako podjetje spodbudo, da je preveč radovedno,« izpostavlja Pasquale (2015, 81). V prednosti so zato akterji z boljšim dostopom do večje količine kakovostnejših podatkov. Tako lahko izboljšujejo učinkovitost in zmogljivosti algoritmov, povečujejo pa tudi njihove zmožnosti za nadzor ter napovedovanje trendov in tveganja (prim. Bunz 2014, 18).

(3) Osrednja prednost algoritmov, zaradi katerih so za številne institucije in akterje tako privlačni, je zmožnost avtomatizacije procesov in odločitev. Kot izpostavlja Gillespie (2014, 170), je »bolj kot karkoli drugega za algoritme značilno, da so načrtovani – in cenjeni – za avtomatično delovanje, da delujejo, ko so sproženi, brez kakršnihkoli rednih človekovih posegov ali nadzora« (prim. Bunz 2014, 2. pogl.; Diakopoulos 2019, 19). Ekonomsko jim to omogoča povečevanje učinkovitosti in obsega delovanja, konkurenčno prednost (npr. na trgu), boljše izkoriščanje obstoječih virov in delovanje onkraj omejitev, ki so inherentne človeškemu bitjem. Avtomatizacija je vzajemno povezana s podatkovljenjem, kajti predpogoj samodejnega delovanja je, da so »informacije, ki so vključene v zbirke podatkov, pretvorjene v podatke in formalizirane na tak način, da lahko algoritmi na podlagi njih delujejo avtomatično« (Gillespie 2014, 170; prim. Diakopoulos 2019, 120).

(4) V digitalnem kapitalizmu algoritmi delujejo po logiki instrumentalne racionalnosti, torej ozkega zadovoljevanja potreb dobičkonosnosti in konkurenčnih prednosti za lastnike. To ni naravna danost algoritmov, temveč je razlog v kapitalistični kolonizaciji tehnologij, ki se zato razvijajo po specifični tehnološki logiki. K takemu razvoju prispevajo tudi tri preostale značilnosti algoritmov, ki bi v spremenjenem družbenem kontekstu lahko bile tudi drugačne (Bilić 2018).

Te značilnosti algoritmov niso transhistorične, temveč so v veliki meri omejene na obstoječi družbeni in tehnološki kontekst, poleg tega pa ne veljajo za vse algoritme. Nanašajo se na hegemoni model algoritmskih sistemov, ki zaradi večplastnih družbenih posledic v družboslovju vzbujajo največ pozornosti. V digitalnem kapitalizmu vse te značilnosti povzročajo širše družbene posledice, ki jih na tem mestu ni mogoče pojasniti v celoti. Med njimi so težnja po ohranjanju obstoječih razmerij moči v primeru netransparentnosti, grožnja množične brezposelnosti v primeru avtomatizacije ali množično in vseprisotno nadzorovanje v primeru podatkovljenja, kar vodi v grobe posege v zasebnost.

Za ta prispevek je najpomembnejša posledica tehnološko pospeševanje, ki je rezultat avtomatizacije procesov in odločitev. Brez obsežne avtomatizacije bi bilo delovanje digitalnih tehnologij in orodij nezamisljivo, njihova hitrost, obseg in učinkovitost pa danes v številnih pogledih občutno presegajo zmožnosti človeških bitij. Najekstremnejši primer je visokofrekvenčno trgovanje, ki je avtomatizirano, močno nestabilno in kjer o visokih vložkih odločajo za ljudi nezaznavne mikrosekunde (Pasquale 2015, 128–132; Wajcman 2015, 17–18, 20–21; MacKenzie 2016). Kot izpostavlja MacKenzie (2016, 55), je v tem primeru šlo za »eno najbolj dramatičnih povečanj hitrosti«, pri čemer je vzpon algoritmov »popolnoma preoblikoval številne finančne trge« (prav tam, 71). Pomembno je, da take pospešitve ni mogoče preprosto razložiti s tehnološkimi spremembami, saj je šlo za rezultat načrtnih odločitev pri oblikovanju algoritmskih sistemov, ki so bile namerno usmerjene v čim višjo hitrost delovanja algoritmov. Vpliv avtomatizacije in s tem algoritmskega pospeševanja na druga področja morda ne bo tako izrazit kot na finančno trgovanje, a le redka bodo ostala nedotaknjena (glejte Frey 2019, 5. del).

Vloga časa in tehnoloških sprememb v prenosu informacij in novinarstvu

»Dolžnost tiska je čim hitreje pridobiti čim točnejše podatke o trenutnih dogodkih in jih z objavljanjem nemudoma narediti za skupno dobro nacije.«

Londonski *The Times* leta 1852 (v Hargreaves, 2003: 48; poudarki dodani.)

Dileme časovnosti so neizogibno povezane z vsemi vrstami dela in z družbo kot takšno. Kljub temu so le z redkimi poklici povezane tako tesno, kot so z modernim novinarstvom, v katerem je bila hitrost zmeraj cenjena in nagrajena vrlina (Phillips 2012, 81). Aktualnost, takojšnjost in ažurnost so sestavni deli novinarske ideologije (Deuze 2005; prim. Gans 2003, 3. pogl.), ki za večino novinarjev pridobivajo značilnosti dokse, torej zdravorazumske samoumevnosti (Örnebring 2010, 65). Hitrost je pogosto pogoj za ekskluzivnost, pomembno novinarsko vrednoto, ki je zaradi tržnih pritiskov v medijskem polju nujna prвина uspešnega novinarskega habitusa (Bourdieu 2001, 65–66). Hiter tempo življenja, pri katerem Rosa prepozna subjektivne motive posameznikov, je zato pri novinarjih še toliko bolj ponotranjen in sprejet kot sicer. Novinarska praksa se je namreč na to »uporabo hitrosti kot osrednjega kazalnika konkurenčnega uspeha v novičarski industriji« (Örnebring 2010, 65) povsem prilagodila in je v poklicu največkrat dojemana kot nujna posledica tehnoloških sprememb, ne pa specifične organiziranosti medijev kot kapitalističnih industrij (prav tam).

Časovna dimenzija je tesno prepletena tudi z osrednjim novinarskim proizvodom: novico. V številnih jezikih je »novost« že v korenu besede novica, kar nakazuje povezavo z aktualnostjo in s hitrostjo (Rantanen 2009). Vendar povezanost med časom in novico ne

obstaja le na ravni pomenov. Dve neizogibni lastnosti novice sta namreč nujnost njenega prenosa do tretje osebe, kajti v nasprotnem primeru ne more biti dojeta kot novica, v trenutku, ko je posredovana, pa se njena vrednost zmanjša (Phillips 2012, 81; prim. Gans 2003, 50). »Hitrost prenosa je zato dejavnik v trgovanju z novicami kot s proizvodom« (prav tam; prim. Rantanen 2009, 17, 51–53), torej je ta značilnost osrednjega pomena za komercialne medije. Pri tem ni relevantna le dejanska hitrost, temveč tudi njeno prikazovanje in javno dokazovanje. Časopisi so se že v drugi polovici devetnajstega stoletja bralcem na primer redno hvalili z najnovejšimi novicami, ki so jih v zadnjem trenutku prejeli po telegrafu (Rantanen 2009, 52–53). In kako naj drugače razumemo mrzlično izpostavljanje (ne tako zelo) izjemnih novic (angl. *breaking news*) informativnih televizij ali pogosto nepotrebno vklapljanje v živo med večernimi poročili kot s predstavljanjem domnevne ažurnosti televizije, ki v hitrosti vedno težje tekmuje z digitalnimi mediji?

Vloga hitrosti torej ni prisotna le v ideologiji novinarstva, temveč je sestavina novinarske prakse in razširjanja informacij, katerih zgodovina je v primerjavi z modernim novinarstvom bistveno daljša. Potreba po hitrem prenosu informacij, ki še danes pomenijo konkurenčno prednost na trgu, je stara vsaj pet stoletij, če ne več. Tipičen zgodnji zgodovinski primer so rokopisne novice trgovske družine Fugger (nem. *Fuggerzeitungen*) iz šestnajstega stoletja, ki so pogosto predhodniki časopisov in jih je še danes arhivsko ohranjenih 16.000 izvodov. Čeprav je bil v tem času premični tisk že v množični uporabi, je družina v obliki pisem redno prejela splošne novice in informacije, ki so bile relevantne za poslovanje. Te novice so bile ekskluzivne, zato se niso tiskale, ker to ne bi bilo ekonomično, poleg tega bi tisk vzel preveč časa. Velikost omrežja je prispevala k velikemu obsegu geografskega pokrivanja, zaradi dobro organizirane mreže dopisnikov ter slov pa so bile novice nadvse ažurne in so družini omogočale tudi hiter prenos manj formaliziranih informacij (Schobesberger 2016).

Pomen hitrosti pri prenosu informacij se kaže tudi v kreativnih načinih transporta, ki so jih ubirale prve tiskovne agencije. Tako francoski *Agence Havas*, predhodnik današnjega *Agence France-Presse*, kot za njim *Reuters* sta na začetku uporabljala golobe pismonoše. Obe agenciji sta sprva prenašali predvsem borzne novice, zato je bila hitrost še toliko pomembnejša. Havas je kot prva tiskovna agencija, vzpostavljena leta 1832, na primer vzpostavil golobjo pošto med Londonom, Parizom in Brusljem. Pot med prvoomenjenima so golobi opravili v šestih urah, zato so novice iz jutranjih pariških časopisov že popoldan brali v Londonu (Rantanen 2009, 30–32).

Ugotovitev Pasquala (2015, 187), da je »vedeti več od tekmeca ali preprosto vedeti hitreje, ključ do izjemnega premoženja«, ima torej dolgo zgodovino (glejte Phillips 2012, 82). Njegova ugotovitev v resnici sega onkraj ekonomske sfere, saj vedeti hitreje od nasprotnika lahko vodi v politično ali vojaško prednost. Nuja po hitrih načinih komunikacije je zato stalnica institucij in akterjev na položajih moči. Vzpostavitev električnega telegrafa je bila nedvoumen odgovor na to potrebo, posebej s priložnostmi, ki jih je nudil pri vzpostavljanju neosebnih menjav na trgu in geografski širitvi ekonomskih transakcij, kar so bili glavni razlogi za hitro širitev telegrafske infrastrukture (Carey 1992, 205–206, 216–222; Phillips 2012). Revolucionarnost telegrafa je bila v tem, da je dokončno omogočil »učinkovito ločitev komunikacije od transporta« (Carey 1992, 203). Med njima zato »ni bilo več enačaja, kar je simbolom omogočilo, da so se premikali neodvisno od geografije ter neodvisno in hitreje od transporta« (prav tam, 213). Ta preobrat je vplival na ekonomske in politične odnose, preoblikoval je razmerje med prostorom in časom, implikacije pa so bile tudi kulturne in ideološke.

Hitro in počasno novinarstvo

»Novinarji so se znašli ujeti v nečem, kar se jim je pogosto zdelo kot vadbeno kolo za hrčke. Doba 24-urnega novičarskega cikla je ustvarila medij, ki daje prednost aktualnosti na račun bolj tradicionalnih oblik refleksije.«
Angela Phillips (2012, 91)

Novinarstvo je bilo med področji, ki so ob širitvi telegrafa najmočneje občutila vpliv neprimerno hitrejših komunikacij. Telegraph je skupaj s tiskovnimi agencijami, ki so ga posvojile med prvimi, prispeval k preoblikovanju jezika novic in strukturnega okvira novinarstva, saj se je postopno premaknilo od politično pristranskega k objektivnemu novinarstvu. Novice so postajale predvsem blago, novinarstvo pa del industrijskega kapitalizma (Carrey 1992, 210–211; Rantanen 2009, 13–18; Örnebring 2010, 62–66; Phillips 2012, 83–84). Zaradi količine in hitrosti prenosa informacij se je od novinarstva začelo pričakovati, da bo pokrivalo najaktualnejše dogodke zadnjega dne. Tako je začelo delovati v drugačnem časovnem okviru, ki ga je mogoče poimenovati *takojšnja sedanost*. Novice so postale hitro pokvarljive, njihova krajša življenjska doba pa je pomenila, da je tako v uredništvih kot med bralci neažurnost postala nesprejemljiva (prav tam; prim. Gans 2003, 50).

Tehnološke inovacije, možnost še hitrejših načinov ustvarjanja in posredovanja novic ter tržni pritiski so v zadnjih desetletjih dodatno okrepili bitko s časom v novinarstvu. Logični vrhunec je ta proces dosegel v 24-urnem medijskem ciklu instantnih novic (Hargreaves 2003; Gans 2003, 3. pogl.), ki se je z razvojem interneta preprosto preselil v digitalna okolja (Phillips 2012). V njem so novinarske organizacije tudi pod vedno večjim pritiskom največjih spletnih iskalnikov, da novice objavijo hitro, ker so tako v iskalnih rezultatih rangirane višje. Örnebring (2016, 119–120) je v primerjalni empirični raziskavi, v kateri je sodelovalo več kot dva tisoč novinarjev iz Velike Britanije, s Švedskega, Poljskega, iz Estonije, Nemčije in Italije, na primer ugotovil, da so se novinarji iz vseh šestih držav v osnovi strinjali, da pogosto nimajo dovolj časa za raziskovanje, preverjanje dejstev in ustvarjanje vsebin. Ob njegovih ugotovitvah velja upoštevati dejstvo, da sta hiter tempo dela in ažurnost pri novinarjih ideološko ponotranjena, zato je še pomenljivejše, da so anketiranci kljub temu prepoznavali oblike časovnega pritiska.

Kritiki opozarjajo, da pritiski po takojšnjosti v novinarstvu onemogočajo preverjanje virov in dejstev, kontekstualizacijo informacij, čas za refleksijo in resno preiskovalno delo, kar so značilnosti, ki se praviloma dojemajo kot normativni temelj novinarskega dela. Novinarstvo je zaradi tega redno obtoževano, da »je žrtvovalo natančnost za hitrost« (Hargreaves 2003, 12). Rezultati so manj izvirnih in kakovostnih novinarskih zgodb, manj raznolikosti med vsebinami različnih medijev te povečana homogenizacija, več kopiranja idej in redna uporaba piarovskih sporočil. Povedano na kratko, namesto poglobljenosti novinarstvo nudi predvsem plehke vsebine (Le Masurier 2014, 139–140; Phillips 2009, 90–95). Da taka usmerjenost lahko povzroči resne posledice za kakovost novinarstva, priča primer angleškega časopisa *The Guardian*, ki je pod dolgoletnim vodstvom urednika Alana Rusbridgerja (2018, 14. pogl.) resno razmišljal, da bi na ravni uredništva kot možno rešitev institucionaliziral razlikovanje med hitrim in počasnim novinarstvom.

V zadnjem desetletju so se kot reakcija na težnje po mrzličnem tempu pojavili pozivi za počasnejše novinarstvo. Med prvimi so manifest spisali Köhler in drugi (2010), ki se med drugim opirajo na gibanje za počasnejše prehranjevanje (angl. *slow food*) in njegovo nasprotovanje netrajnostnemu potrošništvu. Pozneje se je pojem počasnega novinarstva začel pojavljati tudi v znanstveni literaturi (Le Masurier 2014; Rauch 2018).

V ožji opredelitvi počasnih medijev je pozornost predvsem usmerjena na njihovo »kakovost, zadovoljstvo, pripovedništvo in poudarjanje tistih tem, ki so posebej pomembne za posamezne skupnosti« (Le Masurier 2014, 148). Namen je torej počasnejše ustvarjanje vsebin in umik od težnje po premagovanju konkurence pri hitrosti njihovega objavljanja. Te značilnosti lahko zasledimo že v različnih oblikah literarnega in preiskovalnega novinarstva od druge polovice devetnajstega stoletja naprej. Danes jih posvajajo nekatere manjše medijske organizacije, ki pa si ne domišljajo, da bodo zamenjale hegemonski model novinarstva ali da so njegova neizogibna prihodnost (Le Masurier, 2014). Po drugi strani širša opredelitev počasnih medijev ne cilja le na počasnejši tempo novinarskega dela. Osrednji namen ni preprosto upočasnjevanje, temveč »prevzemanje medijskih praks, ki omogočajo tako ljudem kot planetu, da se obnavljajo« (Rauch 2018, 10). Cilj je torej večplastna etična drža, ki presega izključno medijsko sfero in predpostavlja usmerjenost novinarjev v spodbujanje trajnostnih načinov proizvodnje in potrošnje ter večjo družbeno pravičnost v vseh sferah življenja (prav tam).

Skromnejše zahteve, ki jih najdemo v ožji opredelitvi počasnih medijev, so blizu tradicionalnim normativnim idealom novinarstva, ki naj bi omogočali razumno razpravo v javni sferi. Zanimivo vprašanje je, ali bi jih bilo mogoče vsaj delno doseči z algoritmi. Njihova večja vloga je namreč zbudila pozornost med številnimi raziskovalci novinarstva (glejte Lindén 2017; Milosavljević in Vobič 2019a; 2019b; Diakopoulos 2019), obstoječe študije pa nakazujejo dva možna scenarija za prihodnost novinarskega dela: optimističnega, v katerem algoritmi dopolnjujejo delo novinarjev in jih nadomeščajo pri rutiniziranih opravilih, s čimer bi jim omogočili več časa za *pravo* novinarstvo, ter pesimističnega, pri katerem bi algoritmi nadomestili novinarje, posledica pa bi bilo množično odpuščanje, saj bi človeško delo postalo nepotrebno.

Vpliv algoritmov na prihodnost novinarskega dela

»Generacije delavcev, od tkalcev na ročnih statvah do delavcev za tekočim trakom v avtomobilski industriji in ročnih stavcev premičnih črk, pričajo o tem, da ni ničesar 'lažnega' v težnji kapitala po zamenjavi ljudi s stroji.«
Dyer-Witheford, Kjosen in Steinhoff (2019, 5)

Sprva predvsem pesimističnim napovedim o prihajajoči novinarski apokalipsi, ki naj bi jo prinesla avtomatizacija zaradi širitve algoritmov, so sledile bolj zadržane empirične raziskave (glejte tudi Lindén 2017; Milosavljević in Vobič 2019a; 2019b; Diakopoulos 2019). Čeprav ni dvoma, da bodo algoritmi pomembno vplivali na novinarstvo – predvsem s spremembami v uredniškem delu, zbiranju in nadzorovanju podatkov ter distribuciji novic – je njihova uporabnost vsaj za zdaj bolj omejena pri pripravi osrednjega novinarskega proizvoda: novice. V številnih uredništvih se algoritmi že uporabljajo kot dodatek ali pomoč obstoječemu novinarskemu delu, vendar povsem avtomatizirani sistemi, ki bi lahko nadomestili novinarje, samostojno pripravljajo novice le na redkih področjih, kot so poročila borznih trendov, vremenske napovedi, določene vrste črne kronike in rezultati športnih tekem z osnovnimi opisi dogajanja (prav tam).

Ob tem trčimo ob dejstvo, da kljub trendu po homogenizaciji povsem enovit tip novinarstva ne obstaja. Uporabnost algoritmov je močno povezana z obliko, žanrom, s tipom medija in ne nazadnje z jezikom novinarstva. Potencial za uporabo algoritmov je na primer

višji v novinarstvu, ki ustvarja tekstovna besedila, kot pa je v televizijskem ali radijskem, ker umetna inteligenca na trenutni stopnji razvoja še ne more nadomestiti živega novinarja ali novinarke (še najpreprostejša je zvokovna manipulacija). Tudi v besedilih so možnosti koriščenja algoritmov občutno večje pri krajših in osnovnejših novinarskih izdelkih, na primer pri vesteh in kratkih poročilih kot pa v obsežnejših in zapletenejših besedilih, kot so reportaže, analize, interpretacije informacij, zgodbe ali intervjuji (prim. Diakopoulos 2019, 137–144). Možnosti za uporabo algoritmov so torej manjše v interpretativnih žanrih, na primer mnenjskih prispevkih in kolumnah, kjer je pomemben tudi individualni slog, kot pa v nevtralnih prispevkih, torej v tako imenovanih informativnih žanrih. Še v teh primerih je znatna omejitev odvisnost algoritmov od visokostrukturiranih podatkov (že omenjeno *podatkovljenje*), iz katerih lahko nato algoritmi sami sestavijo osnovna besedila (prav tam, 117–118). Preostale zvrsti zahtevajo precejšen intelektualni vložek in prilagodljivost, ki ju vsaj za zdaj (!) zmorejo le ljudje. Ozka umetna inteligenca algoritmov teh sposobnosti (še!) nima, saj je omejena pri avtonomnem mišljenju, kompleksni komunikaciji in ekspertnem razmišljanju. Podobno je pri njihovi prilagodljivosti in kreativnosti, saj najbolje delujejo v relativno nadzorovanih okoljih (Frey 2019, 12. pogl.), zaradi česar so omejeni pri improvizaciji, ki je sestavni del nepredvidljivega novinarskega dela (Diakopoulos 2019, 29–34; prim. Gans 2003, 51). Nezmožnost osebnega stika in razbiranja konteksta prinaša tudi velike omejitve pri pridobivanju virov in s tem izvirnih informacij (prav tam; Lindén 2017, 63).¹

V obsežni sintezi obstoječe literature in pričakovanih trendov Diakopoulos (2019) zato bržkone pravilno ocenjuje, da je splošna nadomestitev novinarjev (tj. fizičnih oseb) na področju poročanja in urednikovanja vsaj za zdaj malo verjetna (prav tam, 14). »Obstajajo nedvomne omejitve, kaj lahko algoritmi in avtomatizacija prispevajo za proizvodnjo novic; novinarje bomo potrebovali bolj kot kdajkoli prej« (prav tam, 3). Do podobne ugotovitve sta v obsežni ekonomski analizi vpliva umetne inteligence prišla Frey in Osborne (glejte Frey 2019, 320–322). Čeprav bi avtomatizaciji dolgoročno lahko bila podvržena skoraj polovica poklicev v ZDA, novinarstvo ne spada med njih. Ta spekulativna opažanja bi lahko razumeli kot optimistično napoved za prihodnost novinarstva, saj za normo predpostavljajo scenarij hibridnega novinarstva, v katerem novinarji uporabljajo algoritme kot dopolnilo, in ne nadomestilo za lastno delo (Diakopoulos 2019, 3. pogl.). V nasprotju s pesimističnim scenarijem bi posledici torej lahko bili celo časovna razbremenitev in več časa za tradicionalnejše novinarske funkcije, ne pa njihovo odpravljanje.

Opažanja Diakopoulosa se v nekaterih pogledih prekrivajo z raziskavo MacKenzieja (2016, 57–58), ki je za delo v visokofrekvenčnem trgovanju ugotavljal, da se je v primerjavi s preteklostjo občutno upočasnilo. Poprejšnje časovne pritiske, živahnost in mrzličnost pri trgovanju so zamenjali tišina, sproščenost in dolgoročnejši projekti načrtovanja ter razvoja algoritmov za trgovanje. Vendar je MacKenzie povsem ignoriral dejstvo, da ne gre več za isto delo kot v preteklosti, da ga ne opravljajo ljudje z enakim znanjem kot prej in da je med trgovci (najbrž prav zato) prihajalo do upora proti uvedbi tovrstnega elektronskega trgovanja (prav tam, 58–59). Ključna razlika je, da je v tem primeru zares prihajalo do celovitega nadomeščanja dela, ki ga vsaj za zdaj v novinarstvu ni na obzoru. Vendar, ali je zavrnitev pesimističnega scenarija dovolj, da se lahko uresniči optimistični?

Anekdota iz zgodovine telegrafa lahko zaradi njegove tehnološke prelomnosti nudi zanimivo paralelno sliko. Legendarni urednik takrat vplivnega časopisa *The New York Tribune*, Horace Greeley, je ob implementaciji telegrafa sredi devetnajstega stoletja napovedoval, da bo mogoče zbiranje novic prenesti nanj. Prepričan je bil, da se bodo časopisi zaradi tega lahko osredinili na razumevanje informacij, ki jih bodo prejeli od drugod, kar bi občutno dvignilo kakovost novinarstva. A kmalu se je izkazalo, da je bil rezultat nasproten:

časopisi so večinoma postali še bolj namenjeni minljivim in bizarnim dogodkom, vsebine pa so se homogenizirale (Rantanen 2009, 16; prim. Phillips 2012). Napovedovanje družbenih posledic širitve in implementacije tehnologij je težavno, njihova obravnava v izolaciji od obstoječega družbenega konteksta pa lahko vodi v povsem napačno predvidevanje. Kot izpostavlja Örnebring (2010, 68), je tehnologija »prilagojena in implementirana glede na že obstoječe vrednotne sisteme in ti vrednotni sistemi imajo kulturne, družbene in ekonomske korenine«. Model industrializiranega množičnega tiska, ki se je v devetnajstem stoletju vzpostavljalo vzporedno s širitvijo telegrafskega omrežja, hitrosti ni postavil na piedestal zaradi tehnologije; je pa to bila *ena* izmed več možnosti, ki jih je omogočil telegraf. In za tisk kot podjetje je bila ta možnost najzanimivejša.

Sklep: kriza desinhroniziranega novinarstva

»Med počasnostjo in spominom, med naglostjo in pozabo obstaja določena skrivna vez. Predstavljajmo si kar najbolj vsakdanji prizor: po ulici gre človek. Iznenada bi se rad nečesa spomnil, a spomin ga nikakor noče ubogati. Tisti hip bo samodejno upočasnil korak. Nasprotno pa bo človek, ki bi rad čimprej pozabil mučen dogodek, ki se mu je pred kratkim pripetil, nehote pospešil hojo, kot bi se želel kar najhitreje oddaljiti od doživetja, ki mu je časovno še preblizu. V bivanjski matematiki je moč tovrstno izkušnjo ponazoriti z dvema preprostima enačbama: stopnja počasnosti je v premem sorazmerju z močjo spomina, stopnja hitrosti je v premem sorazmerju z močjo pozabe.«

Milan Kundera (1995, 28)

Na podlagi teorije družbenega pospeševanja Hartmuta Rose je v prispevku razložen zanimiv paradoks: tehnološke spremembe bi s pospeševanjem funkcij in procesov same po sebi morale prispevati k upočasnjevanju tempa življenja, saj bi zaradi njih morali imeti več prostega časa, in ne manj. Omogočajo nam namreč, da v manj časa naredimo več. V tem pogledu je morda najbolj znana Keynesova napoved s sredine dvajsetega stoletja, da bomo zaradi tehnološkega napredka že na začetku enaindvajsetega stoletja v povprečju delali le še tri ure na dan (glejte Wajcman 2015, 163–167). Danes v resnici mnogi delajo več kot v obdobju njegove napovedi, rezultat tehnološkega pospeševanja v kontekstu obstoječih družbenih struktur pa je ravno nasproten, saj vzajemno prispeva k pospeševanju družbenih sprememb in tempa življenja. Razlog za neprestano pospeševanje »ciljno usmerjenih procesov«, ki jih omogočajo tehnološki preboji, je v zmeraj prisotni časovni stiski moderne kapitalistične družbe, cikel pospeševanja, ki ustvarja te časovne pritiske, pa se v tem kontekstu samodejno obnavlja (Rosa 2013). Prav zato je tehnologije treba obravnavati kot del družbene totalitete, saj ne prinašajo same po sebi progresivnih sprememb ali sprememb, ki se zdijo na prvi pogled samoumevne.

Novinarstvo spada med poklice, v katerih je hitrost cenjena vrlina, profesija pa jo le redko preizprašuje. Sočasno gre za delo, ki spada v tako imenovani zastajajoči ekonomski sektor (Splichal in Dahlgren 2016, 8–10; Slaček Brlek in Vobič 2017, 5–6). Tehnološke spremembe v novinarstvu namreč ne morejo bistveno povečati njegove produktivnosti (prav tam), občutna intenzifikacija in povečevanje hitrosti dela pa skoraj samodejno vodita v padec kakovosti novinarskih proizvodov (Le Masurier 2015, 139–140). Na podlagi literature je mogoče špekulirati, da bodo za zdaj algoritemski sistemi v tem pogledu kvečjemu dopolnjevali novinarsko delo, ne pa ga celovito nadomeščali.

Na podlagi teh ugotovitev bi bilo mogoče intuitivno sklepati, da bi algoritmi lahko prinesli celo novinarsko renesanso in upočasnitev tempa dela, h kateremu pozivajo zagovorniki počasnega novinarstva. A čeprav algoritmi v osnovi morda ne bodo radikalno spremenili novinarstva, se je občutno spremenil kontekst, v katerem deluje ta poklic. Zaradi tega je skoraj nemogoče, da bi se teza o upočasnjevanju uresničila. Zaradi vrste razlogov je novinarstvo pod vedno večjimi ekonomskimi pritiski, ob čemer niti po produktivnosti niti po hitrosti ne more tekrovati z algoritmiziranimi digitalnimi platformami, ki se napajajo v neplačanem delu in jim algoritemska avtomatizacija s primerjalnega vidika omogoča bistveno hitrejšo delovanje (Moore 2018, 6. pogl.).

Gre torej za dvorezen meč: po eni strani algoritmi ne morejo nadomestiti ali bistveno pohitriti človeškega dela, kar novinarje na prvi pogled varuje pred pretiranimi tehnološkimi pritiski, saj bodo kljub širitvi algoritmov enako pomembni (Diakopoulos 2019), vendar je prav to tudi razlog, da novinarsko delo postaja, relativno gledano, vedno dražje, saj ne zmore slediti povečevanju produktivnosti v drugih sektorjih. Z nadaljnjo širitvijo in krepitvijo algoritmov v drugih sektorjih in posledično z avtomatizacijo bi se ta divergenca v produktivnosti lahko le še večala. Poleg tega v primerjavi s preteklostjo novinarstvo ne spada več med dominantne posredovalce medijskih vsebin, kar bi mu omogočalo varen finančni položaj znotraj širše ekonomije; oglaševalci izbirajo številne druge, v mnogih pogledih učinkovitejše načine doseganja občinstev, občinstvom pa so na voljo mnogi neplačljivi viri in načini krajšanja časa. Vse to vodi v pavperizacijo in vedno večjo prekarnost novinarjev ter s tem v začaran krog še globlje krize novinarstva, ker njegova kakovost upada, s tem pa tudi zanimanje za novinarske vsebine (prim. Splichal in Dahlgren 2016, 8–10; Slaček Brlek in Vobič 2017, 5–6).

Pritisk na novinarstvo je tudi časovne narave in je prisoten v njegovem funkcionalnem zaostajanju v pospešeni družbi. Čeprav so v prispevku izpostavljeni drugi dejavniki, je pritisk na pospeševanje novinarstva tudi strukturni, saj je dojemanje njegove ažurnosti in hitrosti tesno povezano s hitrostjo družbe. In družba se spreminja vedno hitreje. V tem pogledu novinarstvo spada med družbene sfere, ki bodo bodisi vedno bolj desinhronizirane v primerjavi s splošnimi družbenimi težnjami, predvsem s hitrostjo tehnoloških sprememb in z volatilnostjo trgov (Rosa 2009, 101–108), ali pa bodo v primeru gonje po hitrosti še težje izpolnjevale normativne ideale. Novinarstvo še zdaleč ni edina desinhronizirana sfera; ta težava je najočitnejša v politiki, kjer so demokratične procedure že same po sebi časovno potratne. V hitro spreminjajočih se in neenakih družbah, ki so zaradi tega vedno bolj fragmentirane in konfliktne, so procesi vzpostavljanja družbenega konsenza še daljši. Težave se pojavljajo tudi pri političnih posegih, saj poizkusi regulacije ekonomije in tehnologij pomenijo, da bi politika morala delovati bistveno hitreje ali pa bi bila prisiljena zavirati hitrost teh dveh in številnih drugih sfer (prav tam). Pospeševanje v mnogih pogledih prispeva k družbeni dezintegraciji in vedno več področij in družbenih skupin je desinhroniziranih, kar jih postavlja v neenak in odtujen položaj. Vendar cikla pospeševanja zaradi njegovega samodejnega obnavljanja ni preprosto ustaviti. Podobno kot nekatere druge sfere je novinarstvo zato ujeto v past, ker bi za izpolnjevanje normativnih funkcij morale delovati počasneje, vendar je to na praktični ravni vedno težje izvedljivo. Ob tem so rešitve nastale situacije zunaj dometa novinarstva.

FINANCIRANJE

Raziskavo je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (raziskovalni program št P5-0051 in raziskovalni projekt Novi načini in globalni vzorci (re)produkcije spletnih novi, pogodba N5-0086).

IZJAVA O KONFLIKTU INTERESOV

Avtor ne poroča o konfliktu interesov.

OPOMBA

- 1 Za lokalno okolje ni zanemarljivo, da je razvoj nekaterih vrst algoritmov v velikih jezikih ekonomsko racionalnejši in zaradi dostopa do podatkov tudi preprostejši.

ORCID

Jernej Amon Prodnik : <https://orcid.org/0000-0003-2148-6188>

LITERATURA

- Bauman, Zygmunt. 2002. *Tekoča moderna*. Ljubljana: Založba / *cf.
- Bilić, Paško. 2018. "The Production of Algorithms and the Cultural Politics of Web Search." V *Technologies of Labour and the Politics of Contradiction*, ur. Paško Bilić, Jaka Primorac in Bjarki Valtýsson, 57–76. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- Blair, Ann M. 2010. *Too Much to Know*. New Haven, London: Yale University Press.
- Bridle, James. 2018. *New Dark Age*. London: Verso.
- Bourdieu, Pierre. 2001. *Na televiziji*. Ljubljana: Krtina.
- Bunz, Mercedes. 2014. *The Silent Revolution*. Basingstoke, New York: Palgrave MacMillan.
- Carey, James W. 1992. "Technology as Ideology." V *Communication as Culture*, 201–230. New York, London: Routledge.
- Deuze, Mark. 2005. "What Is Journalism? Professional Identity and Ideology of Journalists Reconsidered." *Journalism* 6 (4): 442–464.
- Dewey, John. (1927) 1999. *Javnost in njeni problemi*. Ljubljana: FDV.
- Diakopoulos, Nicholas. 2019. *Automating the News*. Cambridge (Mass.), London: Harvard University Press.
- Dyer-Witheford, Nick, Atle Mikkola Kjosen in James Steinhoff. 2019. *Inhuman Power*. London: Pluto Press.
- Evans, Richard J. 2016. *The Pursuit of Power: Europe 1815–1914*. London: Penguin Books.
- Frey, Carl Benedikt. 2019. *The Technology Trap*. Princeton: Princeton University Press.
- Fuchs, Christian in Vincent Mosco (ur.). 2015. *Marx in the Age of Digital Capitalism*. Leiden: Brill.
- Gans, Herbert J. 2003. *Democracy and the News*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Gillespie, Tarleton. 2014. "The Relevance of Algorithms." V *Media Technologies: Essays on Communication, Materiality, and Society*, ur. Tarleton Gillespie, Pablo J. Boczkowski in Kirsten A. Foot, 167–193. Cambridge (Mass.), London: The MIT Press.
- Gregg, Melissa. 2018. *Counterproductive: Time Management in the Knowledge Economy*. Durham: Duke University Press.
- Hargreaves, Ian. 2003. *Journalism: Truth or Dare?* Oxford, New York: Oxford University Press.
- Kitchin, Rob. 2017. "Thinking Critically about and Researching Algorithms." *Information, Communication & Society* 20 (1): 14–29.
- Köhler, Benedikt, Sabria David in Jörg Blumtritt. 2010. The Slow Media Manifesto. Dostopno prek: <http://en.slow-media.net/manifesto> (10. 10. 2019)
- Kundera, Milan. 1995. *Počasnost*. Ljubljana: Nova revija.
- Le Masurier, Megan. 2014. "What Is Slow Journalism?" *Journalism Practice* 9 (2): 138–152.
- Marx, Karl. (1847) 1971. "Beda filozofije." V Karl Marx in Friedrich Engels, *Izbrana dela v petih*

- zvezkih (II. zvezek)*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Marx, Karl in Friedrich Engels. (1848) 2009. *Komunistični manifest*. Ljubljana: Sanje.
- Marx, Karl. (1867) 2012. *Kapital: kritika politične ekonomije*. Ljubljana: Sophia.
- Milosavljevič, Marko in Igor Vobič. 2019a. "Human Still in the Loop: Editors Reconsider the Ideals of Professional Journalism through Automation." *Digital journalism* (19): online first.
- Milosavljevič, Marko in Igor Vobič. 2019b. "'Our Task Is to Demystify Fears': Analysing Newsroom Management of Automation in Journalism." *Journalism* (19): online first.
- Moore, Martin. 2018. *Democracy Hacked*. London: OneWorld.
- Mosco, Vincent. 2018. *Becoming Digital*. Basingstoke, New York: Palgrave MacMillan.
- Örnebring, Henrik. 2010. "Technology and Journalism-as-Labour: Historical Perspectives." *Journalism* 11 (1): 57–74.
- Örnebring, Henrik. 2016. *Newsworkers: A Comparative European Perspective*. New York, London: Bloomsbury.
- Pasquale, Frank. 2015. *The Black Box Society*. Cambridge (Mass.), London: Harvard University Press.
- Phillips, Angela. 2012. "Faster and Shallower: Homogenisation, Cannibalisation and the Death of Reporting." V *Changing Journalism*, ur. Peter Lee-Wright, Angela Phillips in Tamara Witschge, 81–98. Oxon, New York: Routledge.
- Rauch, Jennifer. 2018. *Slow Media*. New York: Oxford University Press.
- Rosa, Hartmut. 2009. "Social Acceleration: Ethical and Political Consequences of a Desynchronized High-Speed Society." V *High-Speed Society*, ur. Hartmut Rosa in William E. Scheuerman, 77–112. Pennsylvania: Pennsylvania University Press.
- Rosa, Hartmut. 2010. *Alienation and Acceleration*. Copenhagen: NSU Press.
- Rosa, Hartmut. 2013. *Social Acceleration: A New Theory of Modernity*. New York: Columbia University Press.
- Rosa, Hartmut. 2014. "From Work-Life to Work-Age Balance? Acceleration, Alienation, and Appropriation at the Workplace." V *Impact of ICT on quality of working life*, ur. Christian Korunka in Peter Hoonakker, 43–61. Dordrecht: Springer.
- Schobesberger, Nikolaus. 2016. "Mapping the Fuggerzeitungen: The Geographical Issues of an Information Network." V *News Networks in Early Modern Europe*, ur. Joad Raymond in Noah Moxham, 216–240. Leiden, Boston: Brill.
- Simmel, Georg. (1905) 2002. "The Metropolis and Mental Life." V *The City Reader*, ur. Gary Bridge in Sophie Watson, 11–19. Oxford: Blackwell.
- Slaček Brlek, Sašo in Igor Vobič. 2017. "Novinarstvo kot delo v kapitalizmu." *Javnost – The Public* 24 (suplement): 1–18.
- Smith, Adam. (1776) 2010. *Bogastvo narodov: Raziskava o naravi in vzrokih bogastva narodov*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Splichal, Slavko, in Peter Dahlgren. 2016. "Journalism Between De-professionalisation and Democratisation." *European Journal of Communication* 31 (1): 5–18.
- Streeck, Wolfgang. 2012. How to Study Contemporary Capitalism? *European Journal of Sociology* 53 (1): 1–12.
- Thompson, Edward Palmer. 2010. *Navade, plebejska kultura in moralna ekonomija*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Wajcman, Judy. 2015. *Pressed for Time: The Acceleration of Life in Digital Capitalism*. Chicago, London: The University of Chicago Press.

Jernej Amon Prodnik je docent na Katedri za novinarstvo, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani. E-naslov: jernej.amon-prodnik@fdv.uni-lj.si